

Magyarországról kiinduló koraújkori és újkori peregrináció különböző aspektusait vizsgálták. Az ott elhangzott előadások képezik a Peregrinatio Hungarica tanulmánykötet magvát.

A bevezető fejezetből megtudjuk, hogy a kiadvány több egyszerű konferencia-kötetnél. A szerkesztők a tanácskozáson a téma iránt tapasztalt nagy érdeklődés miatt olyan tanulmányokat is felvettek a kötetbe, amelyek ott nem hangzottak el. A kötet több szerzője is a tanulmányában vizsgált kérdéskör elsőrangú szaktekinthelye. A tanulmányok mindegyike komoly, nemritkán évtizedes kutatómunka eredményeként született, amelyet terjedelmes jegyzetapparátusuk is bizonyít. A jelentős részproblémákkal foglalkozó tanulmányok mellett több olyan is szerepel, mely egy-egy nagyobb időszak, illetve térség Magyarországról kiinduló peregrinációját tekinti át. Ez a mű minden bizonnyal a téma kutatóinak alapvető kézikönyve lesz, hasonlóan a még a nyolcvanas években kiadott „Wegenetz” kötetekhez. [352\(339\)](#)

A szerkesztők a kötetben szereplő tanulmányokat három főcím alá rendezték. A mű első részében a koraújkori peregrinációt tárgyaló tanulmányok kaptak helyet. Többek között olvashatunk a magyarországiak 16. századi wittenbergi tanulmányairól, a kálvinisták heidelbergi, a katolikusok altdorfi egyetemjárásáról. Több tanulmány foglalkozik a 18. századdal is, amikor a felekezeti meghatározottságok mellett már az egyes egyetemek bizonyos területeken kivívott tudományos rangja is döntően befolyásolta a magyarországi diákok egyetem-választását. A főfejezet egyik tanulmánya a 17., egy másik pedig a 18. század vonatkozásában tárgyalja a korabeli katolikus szellemiségű egyetemekre irányuló peregrináció kérdéskörét. Úgy vélem, hogy ez a két dolgozat különös figyelmet érdemel, hiszen a legutóbbi időkig a magyar kutatók elsősorban a protestáns diákok külföldi egyetemjárásának szenteltek figyelmet. A legújabb kutatási eredmények alapján bátran mondhatjuk, hogy nagyon jelentős volt a koraújkori katolikus peregrináció is, ami elsősorban éppen a katolikus szellemiségű német és osztrák egyetemekre irányult.

111. „A találkozás színterei” (Orte der Begegnung) fejezetben szereplő tanulmányok olyan egyetemet, szemináriumokat mutatnak be, amelyek évszázadokon keresztül a magyarországi diákok meghatározó tanulmányi helyszínei voltak. Itt többek között olvashatunk a magyarországi evangélikusok számára oly jelentős tübingeni egyetemről és a katolikus szellemi elit képzését szolgáló bécsi Pázmáneumról. Az utolsó főfejezet tanulmányai a 19. és 20. századokkal foglalkoznak. A főbb peregrinációs célállomások (Berlin, Heidelberg, Mainz) mellett az izraelita felekezethez tartozók berlini egyetemjárásának és a 19. század végi diákszervezetek kérdéskörének is szenteltek egy-egy dolgozatot.

Igaz ugyan, hogy kifejezetten soproni témájú dolgozat nem szerepel a kötetben, mégis úgy vélem, hogy helytörténeti szempontból sem érdektelen a könyv tanulmányozása. Különösen a kötet azon írásai érdemelnek figyelmet, amelyek a koraújkori hazai protestáns diákok németországi stúdiumaival foglalkoznak. Hiszen közsímet, hogy a soproni születésű, vagy a soproni evangélikus líceumban tanult diákok, hacsak tehették, akkor német egyetemeken folytatták tanulmányaikat. Szinte minden ilyen témájú tanulmányban találtam valamiféle utalást soproni születésű, vagy később a város szellemi életében jelentős szerepet játszó személyekre. Mégis kiemelkedik a sorból Fata Mártának a tübingeni egyetemen tanuló magyarországi diákokkal foglalkozó dolgozata, amely kifejezetten sok soproni vonatkozású információval szolgál (Studenten aus Ungarn und Siebenbürgen an der Universität Tübingen. Eine 500 Jahre lange Beziehungs- und Wirkungsgeschichte).

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Tóth Ágnes: Krisch András: A soproni németek kitelepítése – 1946. Sopron, Escort Kiadó, 2006. 159 p.

Tóth Ágnes: Krisch András: A soproni németek kitelepítése – 1946.

Sopron, Escort Kiadó, 2006. 159 p.

A magyarországi német nemzetiség történetével foglalkozó kutatásokat az elmúlt fél évszázadban alapvetően meghatározta az a szemlélet, amely a háború alatt játszott szerepük miatt minden különbségtétel nélkül fasisztának, bűnösnek bélyegezte őket. Az elmúlt fél évszázadban a magyarországi németek történetével foglalkozó kutatások három, egymástól eredményeiben és jellemzőiben is élesen eltérő korszakra oszthatók.

Az első periódus időhatára az 1960-as évek végénél vonható meg. Általános jellemzője volt ennek az időszaknak, hogy a kisebbségi kutatásokkal szemben is politikai, ideológiai elvárások fogalmazódtak meg, az új- és legújabb-kori témák az egyes kisebbségekkel kapcsolatban gyakorlatilag tabu témának számítottak, a tudományos kritériumok sok esetben háttérbe szorultak.

A következő periódusban, az 1970–1989 közötti időszakban a direkt politikai beavatkozások mértéke az általános ideológiai enyhülés következtében lényegesen csökkent. Egységes levéltári és kutatási törvény, illetve rendelet hiányában többnyire csak a kutatók kivételezett köre számára, de az e témára vonatkozó nagy irategyüttesek mégiscsak hozzáférhetővé váltak. Ez tette lehetővé, hogy elsősorban a két világháború közötti időszak nemzetiségi problémáinak történeti szempontú feldolgozása megkezdődhetett.

112 Figyelemre méltó eredményeket hozott a '80-as évek második felében a területi levéltárakban őrzött közigazgatási és szakigazgatási szervek irategyütteseinek kutatása, amelyek nyomán már részben ismertté vált a hazai német nemzetiségű lakosság kitelepítésének módja, egyes szakaszai és számbeli nagysága. Az ezzel kapcsolatos törvények és rendeletek áttekintése megmutatta, hogy a jogi hézagokkal, hiányosságokkal bíró jogszabályok milyen sok visszaélésre és önkényes értelmezésre adtak lehetőséget. A korabeli sajtóban megjelent cikkek elemzése pedig rávilágított a német nemzetiségűekkel szembeni intézkedések kampányszerű, manipulatív, érdekvényesítő voltára.

Az 1989-es rendszerváltást követő évtizedben megszűntek a kutatói szabadságot érdemben korlátozó politikai megfontolások, így hozzáférhetővé vált az államigazgatás legfelsőbb szerveinek – minisztertanácsi jegyzőkönyvek, miniszterelnökség iratai –, a pártok és a különböző belügyi szakigazgatási hivatalok forrásanyagai. Ez tette lehetővé, hogy a második világháborút követő népmozgások történéseit immár ne külön-külön, hanem egységes egészként, egy folyamat részeként vizsgálják a szakemberek. A történeti vizsgálódások középpontjába immár olyan témák kerültek, mint a német nemzetiségűek 1944 végén, 1945 elején történt tömeges Szovjetunióba hurcolása, a magyar kormány és a pártok felelőssége a telepítések végrehajtása során elkövetett törvénysértésekben, vagy a telepítést végző szervek jogköre, működése, törvényen felül állása – amelyek mindeddig tabunak számítottak. Előtérbe került a kormány és a pártok állásfoglalásának változása a telepítésekkel kapcsolatban, vagy a magyarországi belpolitikai erőviszonyok alakulásának a német kisebbség megítélésére, illetve a nemzetiségi kérdés megoldási alternatíváira gyakorolt hatása.

Mindezek a változások jelzik ugyan, hogy mind a kormányzat, mind a szakmai közvélemény tisztában van az elmúlt fél évszázadban e téren fölhalmozott adósságaival, de korántsem jelenti azt, hogy elérkeztünk volna az 1945 utáni kényszer-migráció történetének lehetőségek szerinti rekonstrukciójához. Az elmúlt másfél-két évtizedben elvégzett munka eredményeként egymáshoz illesztett tények még élesebben világítanak rá a hiányokra. Nem ismerjük az 1945–1948 között végrehajtott sváb internálások körülményeit, jogi szabályozottságát, az internálótáborok életét, a *Vertreibung* befejezésének bel- és külpolitikai körülményeit, az 1948-ban végrehajtott telepítések módját. Kevés az ismeretünk a kitelepítettek németországi integrációjával kapcsolatban, a kitelepített és visszaszökött mintegy 8-10 ezer ember magyarországi ismételt helykereséséről, az 1950-ben a legális

lehetőségeket kihasználó repatriálók sorsáról.

A rekonstrukciót azonban nemcsak a feltáratlan tények, de a már feltártak elhallgatása, a szakmai és társadalmi közbeszédből való kiszorítása is nehezíti. Negatívumként említhető, hogy míg Magyarországon a régió országainál lényegesen korábban kezdődött meg a *Vertreibung*gal való szembenézés, az elmúlt évtized nem hozta meg azokat a tudományos eredményeket, amelyek elvárhatók lettek volna. Nemcsak abban az értelemben, hogy kevés kutatási eredmény született, de úgy is, hogy már meglévő kutatási eredmények nem emelődtek be, illetve korábbi megközelítések, (lásd a kényszer vagy lehetőség dilemmáját Potsdam kapcsán) standardizálódtak. Az a tény pedig, hogy nem történt meg az átélők, a tanúságtevők történeteinek tömeges összegyűjtése és földolgozása, a *Vertreibung* eseményeinek társadalmi emlékezetbe emelését korlátozza.

Ezekből a hiányokból számolt föl néhányat Krisch András levéltáros, amikor a Soproni németek 1946. évi kitelepítését földolgozta. A helytörténeti kutatások eredményei [113](#)nemcsak az országos folyamatoktól eltérő helyi sajátosságok, vagy éppen egyezések fölmutatására képesek, de jó esetben az érintett közösség kohéziójáról is fontos momentumokat hozhatnak felszínre. Jó példa erre Krisch András munkája, aki a helyi levéltári források mellett a sajtó, az *oral history* lehetőségeit, és az események főszereplőinek írott visszaemlékezéseit is fölhasználja annak érdekében, hogy általuk ne csak a szűken vett eseményeket rekonstruálja, de azok „megélttségét” is érzékeltetni tudja. A kötet két fő kérdés között egyensúlyoz. Egyrészt az egymásba folyó, egymásra torlódo események legapróbb momentumainak fölírásával azok ok-okozati összefüggéseit keresi, másrészt az emberi viszonyulások legteljesebb spektrumának, a közösség kohézióját szétromboló gesztusok, a bizalomvesztés folyamatának bemutatásával a hogyan és a miért kérdései kerülnek középpontba.

Sopron városa több szempontból is sajátos helyzetben volt 1945 decemberében, a kitelepítési rendelet megjelenésekor. Egyrészt a helyi némettség – és vélhetően a nem német lakosok többsége is – joggal feltételezhetette, hogy miután ők 1921-ben jelét adták a magyar állam iránti lojalitásuknak, amit nagyrészt az 1941. évi népszámláláskor megerősítettek, nincs mitől tartaniuk. Tudatában voltak a közösség tagjai társadalmi hasznosságuknak, és tudták azt is: állam és polgárainak viszonyát a jogszabályok csak részben szabályozhatják. Bizalom, és annak biztonsága nélkül, hogy a megállapodásokat mindkét fél betartja, nem lehet együttműködés. Azt gondolom, hogy e végtelen, az utolsó percig kitaró bizalom a soproni némettség viselkedésének az általánostól erősen eltérő jellemvonása volt.

A könyv, bár áttekinti a kitelepítések előzményeit, és a telepítések hatásaival is foglalkozik, a legrészletesebben a telepítések tényleges lebonyolítását, a mentesítési akciókat tárgyalja. Az olvasó napról napra, sőt egyes időszakokban szinte óráról órára követheti nemcsak az eseményeket, de az azokat alakító személyek viselkedését is. Egy helyi közösség számára – megítélésem szerint – nagyon fontos ez a fajta alaposág. Egyrészt a konkrét események rekonstruálása, a felelőségek megállapítása, a viszonyulások sokféleségének megmutatása feltétele nemcsak a trauma feldolgozásának, de a közösségi emlékezetbe emelésének is. Azt kell mondanunk, hogy az a kép, ami a dokumentumok alapján a kitelepítések előkészítéséről, lebonyolításáról, a helyi közigazgatás és a központi kitelepítő szervek együttműködéséről Krisch András munkájából kirajzolódik, illeszkedik az országos folyamat egészébe. Az a makacs bizalom, amelyet az állammal szemben tápláltak, különbözteti meg a közösség tagjait leginkább más német közösségektől, ez teszi mássá az itt történeteket. Figyelemre méltó az egyházak, különösen az evangélikus egyház intenzív áldozatvállalása, amivel híveit nemcsak menti-mentesítette, de lelkiileg segítette is ebben a helyzetben. A közösség összetartása, kohéziójának erőssége leginkább éppen a legválságosabb órákban mutatkozott meg.

A kötet szerkezete jól illeszkedik a tárgyalt témához, ugyanakkor az egyes fejezetek kidolgozottsága nem egyenletes. Ez természetesen részben a téma súlyponti kérdésfeltevéséből – nevezetesen a

kitelepítés eseményeire való koncentrációból – is következik, ugyanakkor egyes megállapítások részletesebb, pontosabb kifejtése, tudatosabb szerkesztési munka még kiegyensúlyozottabb eredményt hozhatott volna. Így például néhány túl sommás megállapításaival hiányérzetet okoz a bevezető fejezet, míg a kitelepítések hatásait és következményeit tárgyaló rész némileg átfedi, ismétli a kitelepítést tárgyaló fejezet megállapításait. Szeretne az olvasó többet megtudni a belső telepítésekről, a telepésekről is, akik jellemzése meglehetősen egysíkú. Több [114](#) érdekes és fontos kérdést is felvet a szerző, amelyek kibontására azonban a rendelkezésre álló dokumentumok hiányosságai miatt nem kerül sor. A szerző helyében bátran exponálnám ezeket a tisztázatlan, vagy jelenleg csak részben tisztázható kérdéseket. Így például a kitelepítések személyi és vagyoni mérlegének 1948-ban, állami előírásra történt megvonásának kérdéseit. Nem egyértelmű az sem, hogy a CD-mellékleten feltüntetett névsor összeállítására egyetlen dokumentum alapján került-e sor, vagy különböző dokumentum-típusok adatainak összevetéséből született. Fontos lenne a listák jelöléseinek magyarázata is. A kitelepítettek névsorának rekonstruálása nagyon fontos, mert mint a szerző is többször rámutat, az egyes hatóságok – különösen a központi államapparátus – különböző időben, különböző céllal készített listái nagyon ellentmondóak. Érdekes, az általános trendektől ugyancsak eltérő módon – ahogy azt a szerző részletesen bemutatja – a soproniak, a helyi közigazgatás közvetlenül a kitelepítést követően maga is tisztázni próbálta a veszteség mértékét, ami már akkor sem sikerült. Nem elhanyagolható erénye a könyvnek, hogy Krisch András alapvetően jó stílusban, érdekesen ír, éppen ezért teszem szóvá, hogy kevés pótlólagos munkával – a szóismétlések, pontatlan vagy szlenges megfogalmazások kigyomlálásával – a kötet nyelvezetét még feszesebbé tehetné.

A mellékletben közölt képek nemcsak emocionálisan, de tartalmilag is jól kiegészítik a kötet információit. Az irodalomjegyzékben közölt szakirodalmi válogatás, a levéltári források pontos jelölése pedig további tájékozódásra készítheti az olvasót.

Krisch András munkáját mindenkinek – a soproniaknak különösen – ajánlom, mert segít szembenézni egy korszak eseményeivel. Segít megérteni azt az abszurditást, amit Náray kitelepítési biztos a következőképpen fogalmazott meg: „Szükség van jó demokratákra Németországban is.”

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Csekő Ernő: Ifj. Sarkady Sándor: A soproni MEFESZ az 1956-os forradalomban. Sopron, Nyugat-Magyarországi Egyetem, 2006. 203 p.

Csekő Ernő: Ifj. Sarkady Sándor: A soproni MEFESZ az 1956-os forradalomban. Sopron, Nyugat-Magyarországi Egyetem, 2006. 203 p.

Az elmúlt év őszén jelent meg ifj. Sarkady Sándor legújabb könyve. Az 1956. évi forradalom ötvenéves évfordulója alkalmából a szerző a soproni MEFESZ-nek a forradalom eseményeiben játszott szerepéről állított össze egy kötetet. Sarkady legújabb témaválasztása beleillik korábbi köteteinek sorába, hiszen azokat számba véve, érzékelhető, hogy a közismert soproni helytörténész kutatói érdeklődése elsődlegesen hazánk történetének legdrámaibb, legeseménydúsabb periódusaihoz, időszakaihoz kötődik. Emellett megállapítható, hogy Sarkadynak az 1848-49-es szabadságharc idejéről a Soproni nemzetőrség történetét bemutató könyve, amiképp a II. világháború időszakából a Sopron megye légterében zajlott légi eseményeket feldolgozó munkája, illetve a *Soproniak a Don-kanyarban* c. kötete egyaránt szorosan kapcsolódik a hadtörténehez. [353\(340\)](#) Ugyan hadi, harcászati eseményekről Sarkady legújabb könyvében kevés szó [115](#) esik, a szerző ezirányú fogékonyságának itt is bizonyosságát adta. Ez mindenekelőtt a MEFESZ szállítási csoportja tevékenységének részletes feltárásában tükröződik. (21-54. p.) A soproni egyetem (1952-től Soproni Erdőmérnöki Főiskola), a helyi MEFESZ kitüntetett